

گونه‌های کتاب‌خانه

پوری سلطانی و فروردین راستین

کتاب‌خانه اختصاصی

۱- واحدی است از یک سازمان که هدف آن فراهم ساختن اطلاعات خاصی برای پیشرفت کار سازمان یا برای گروه محدودی می‌باشد. وظیفه این کتاب‌خانه‌ها عبارت است از:

۱) بررسی و ارزش‌یابی نشریات جاری، ارزش‌یابی تحقیقات انجام شده فعالیت‌های مقامات مخصوص. ۲) سازمان دادن اطلاعات چاپی و غیر چاپی مربوط. ۳) جمع کردن نشریات و اطلاعات از داخل و خارج کتاب‌خانه و انتشار این اطلاعات که اغلب به صورت چکیده، یادداشت و یا فهرست مندرجات نشریات و غیره است.

۲- کتاب‌خانه‌های اختصاصی بر حسب سیاست‌ها، روش‌ها و مجموعه‌های مختلفی که دارند به چند نوع تقسیم می‌شوند. مانند: کتاب‌خانه‌های شرکت‌های صنعتی، کتاب‌خانه‌های دولتی و سازمان‌های وابسته، کتاب‌خانه‌های انجمن‌های حرفه‌ای مانند کانون وکلا، مؤسسات تحقیقاتی مستقل، کتاب‌خانه‌های مؤسسات بازرگانی مانند بانک‌ها و جز آن. به‌طور کلی کتاب‌خانه تخصصی آن نوع کتاب‌خانه است که نه آموزشی باشد نه دانشگاهی، نه عمومی نه ملی.

مجموعه کتاب‌ها و دیگر مواد مشابه، اعم از چاپی و دیداری و شنیداری، که برای مطالعه، تحقیق و مراجعه به گونه‌ای منظم در محلی خاص گردآوری شده باشد، کتاب‌خانه نامیده می‌شود. کتاب‌خانه‌ها به چند بخش تقسیم می‌شوند و گونه‌های مختلفی دارند که در ذیل به معرفی اجمالی آن‌ها می‌پردازیم.

کتاب‌خانه آکادمیک

کتاب‌خانه‌های دانشگاه‌ها، دانشکده‌ها و مؤسسات دیگری که وابسته به مؤسسات آموزش عالی هستند یا بخشی از آن را تشکیل می‌دهند.

کتاب‌خانه آموزشی

۱- محلی در مدرسه که دارای مجموعه‌ای از کتاب‌های تنظیم شده برای استفاده شاگردان و معلمان است، و به وسیله یک کتاب‌دار یا معلم اداره می‌شود.
۲- در یک دانشگاه، مجموعه‌ای از کتاب که از نظر موضوعی به مدرسه یا کالج به خصوصی وابسته است و یا به وسیله همان مدرسه یا کالج اداره می‌شود یا به صورت بخشی از کتاب‌خانه دانشگاه است.

کتابخانه امانی

کتابخانه‌ای که کتاب را برای استفاده در خارج از کتابخانه امانت می‌دهد.

کتابخانه ایالتی

در آمریکا، کتابخانه‌ای است که با بودجه ایالتی اداره می‌شود، و مسؤول جمع‌آوری و نگه‌داری اسناد ایالتی و فراهم آوردن مجموعه‌ای برای استفاده اعضای دولت است. مجموعه کتابخانه شامل تاریخ ایالت، کتاب‌های نویسندگان همان ایالت و روزنامه‌هایی است که در آن ایالت منتشر می‌شود. در بیش‌تر ایالات مجموعه کتابخانه شامل انواع کتاب‌هاست به نحوی که بتواند نیاز ساکنان همان ایالت را برآورده کند. کتاب‌ها با پست عادی یا سریع‌السیار (اکسپرس) برای ساکنان فرستاده می‌شود.

کتابخانه برنامه‌ها (کامپیوتر)

مجموعه منظمی از برنامه‌های کامپیوتری آزمایش شده که استفاده عام داشته باشد، همراه با شرح و توضیحات لازم برای این‌که علاوه بر برنامه‌نویسی، دیگران نیز بتوانند از آن‌ها استفاده کنند.

کتابخانه بریتانیا

تا سال ۱۹۷۳ انگلستان دارای کتابخانه ملی خاصی نبود و وظایف کتابخانه ملی را سازمان‌های گوناگونی از قبیل سازمان ملی کتاب‌شناسی، کتابخانه موزه بریتانیا، کتابخانه امانی ملی و غیره انجام می‌دادند. در سال ۱۹۷۳ قانون «کتابخانه بریتانیا» به تصویب رسید و کتابخانه از ادغام کتابخانه موزه بریتانیا، کتابخانه ملی مرکزی (National Central Library) و سازمان کتاب‌شناسی (BNB) و کتابخانه ملی امانی (National Lending Library) به وجود آمد. کتابخانه دارای سه قسمت مهم است: مرجع، امانت، خدمات کتاب‌شناختی. این قسمت‌ها از نظر جغرافیایی در یک محل قرار ندارند. به عبارت دیگر هنوز ساختمان یک پارچه‌ای برای کتابخانه ساخته نشده است.

کتابخانه بیمارستانی

کتابخانه‌ای برای استفاده بیماران بیمارستانی و گاهی کارمندان آن که به وسیله خود بیمارستان با سازمانی علاقه‌مند یا کتابخانه عمومی اداره می‌شود. در انگلستان وزارت بهداشت پول ثابتی برای هر تخت در مقابل این خدمت در نظر می‌گیرد.

کتابخانه بین‌المللی جوانان

در سال ۱۹۴۹ در مونیخ تأسیس شد. هدف این کتابخانه تشویق و پرورش ذوقی کودکان و جوانان جهت ایجاد عادت به مطالعه در سراسر جهان گردآوری، سازمان‌دهی و اشاعه اطلاعات و اخبار مورد نیاز شاگردان و معلمان و برگزاری نمایشگاه‌هاست.

کتابخانه تحقیقاتی

کتابخانه‌ای با مواد کاملاً اختصاصی که بتوان در یک زمینه خاص تحقیقات جامعی در آن انجام داد، مانند کتابخانه فنی یا کتابخانه‌های دانشکده‌ای.

کتابخانه ثبت آثار

کتابخانه‌ای که یک یا چند نسخه رایگان از هر اثر طبق قانون از ناشر دریافت می‌دارد و کتاب را در دفتر معین ثبت و شماره‌گذاری می‌کند و تاریخ ثبت را معین می‌کند. این شماره یا تاریخ معمولاً در صفحه عنوان یا پشت صفحه عنوان قید می‌شود.

کتابخانه جامع

کتابخانه‌ای که به موضوع خاص یا رشته مخصوصی محدود نشده باشد.

کتابخانه دانشکده‌ای

کتابخانه‌ای در یک مدرسه عالی یا دانشگاه که شعبه‌ای از کتابخانه اصلی است و مجموعه آن محدود به یک موضوع یا گروهی از موضوع‌های خاص است.

کتابخانه دانشگاهی

یک یا تعدادی کتابخانه که به وسیله یک دانشگاه برای استفاده دانشجویان و استادان همان دانشگاه تأسیس می‌شود و مدیریت و نگهداری آن نیز با دانشگاه است. این کتابخانه‌ها جزو کتابخانه‌های آکادمیک محسوب می‌شوند.

کتابخانه دولتی

کتابخانه‌ای که با بودجه دولت مرکزی اداره می‌شود. کتابخانه‌های دولتی معمولاً سه دسته‌اند: کتابخانه ملی، کتابخانه وزارت خانه‌ها و کتابخانه‌های تحقیقاتی.

کتابخانه زندان

کتابخانه‌ای است در زندان برای استفاده زندانیان. بودجه آن معمولاً از طرف دولت و به تناسب تعداد زندانیان تعیین می‌شود.

کتابخانه سازمانی

کتابخانه‌ای که به وسیله یک مؤسسه خصوصی یا عمومی اداره می‌شود مثل کتابخانه زندان، کتابخانه بیمارستان.

کتابخانه سیار

وسیله خوروی که به عنوان شعبه سیار کتابخانه‌ای برای حمل کتاب مجهز شده باشد. و معمولاً کتاب را به مناطقی که کتابخانه ثابت ندارد برای استفاده عموم می‌برد.

کتابخانه شاخه

کتابخانه کمکی با ساختمان جداگانه دارای مجموعه‌ای بنیادی و ثابت از کتاب‌ها با کارمندان ثابت و ساعت‌های کار منظم.

کتابخانه شخصی

کتابخانه‌ای که از بودجه عمومی استفاده نمی‌کند و به یک فرد تعلق دارد.

کتابخانه شهرداری

کتابخانه عمومی که در محدوده شهر است و بودجه نگهداری و مدیریت آن با حکومت محلی است نه حکومت استان (ایالتی) و غیره.

کتابخانه شهری

کتابخانه عمومی که به وسیله قدرت محلی اداره می‌شود و نه شورای منطقه (استان) و خدمات خود را به اهالی شهر ارائه می‌دهد.

کتابخانه عمومی

کتابخانه‌ای که خدمات آن برای ساکنان یک اجتماع، بخش یا ناحیه رایگان باشد و تمام یا قسمتی از هزینه آن از بودجه عمومی مملکت تأمین گردد.

کتابخانه فنی

کتابخانه‌ای که بیش تر مجموعه آن را کتاب‌های فنی تشکیل می‌دهد. اگر وابسته به کتابخانه عمومی باشد، ممکن است بخشی از کتاب‌های مرجع بوده و یا قسمت جدایی در ساختمان مرکزی و یا در ساختمان مجزایی باشد.

کتابخانه کرایه‌ای

۱- کتابخانه‌ای که به وسیله یک شرکت تجارتي اداره می‌شود و پولی در مقابل امانت کتاب می‌گیرد.
۲- بعضی اوقات به مجموعه‌ای از کتاب‌ها که به افراد کرایه داده می‌شود نیز کتابخانه کرایه‌ای می‌گویند.

کتابخانه کودک

کتابخانه‌ای که منحصراً برای کودکان باشد. این کتابخانه‌ها معمولاً دارای بخش‌های امانت کتاب، مرجع و پیاپی‌ها هستند.

ملی و آثار درجه یک کشورهای دیگر را به انضمام آثار خارج مربوط به کشور یا به زبان کشور به طور رایگان در اختیار مردم قرار دهد. از آنجا که این ایده آل برای یک کتابخانه واحد میسر نیست، در غالب کشورها کتابخانه های ملی اختصاصی بوجود آمده است. مثل کتابخانه ملی پزشکی آمریکا و غیره. یکی از وظایف عمده کتابخانه ملی انتشار کتاب شناسی ملی است.

کتابخانه منطقه ای

کتابخانه ای که به دلیل بزرگ بودن و داشتن منابع فراوان می تواند به سؤالات مرجع پاسخ بدهد، اطلاعات کتاب شناختی تهیه کند و آثار منابع کتابخانه ای را در یک مجموعه یا منفرداً برای گروهی از کتابخانه های کوچک تر شهری یا منطقه ای به نمایش بگذارد. این کتابخانه هم چنین خدمات مرسوم کتابخانه ای را به عموم مردم تأمین می نماید.

کتابخانه واسپاری

کتابخانه ای که از هر ناشر طبق قانون یک یا چند نسخه از هر کتابی که منتشر می نمایند، برای نگه داری دائمی، دریافت می دارد.

کتابخانه مدارس عالی

کتابخانه ای که به منظور برآوردن نیازهای دانشجویان و مدرسان یک مدرسه عالی یا پلی تکنیک به وسیله همان مدرسه تأسیس، اداره و نگهداری شود.

کتابخانه مرجع

۱- کتابخانه ای که برای تحقیق و مشاوره سازمان یافته است و معمولاً چیزی به امانت نمی دهد. مجموعه این کتابخانه ممکن است جامع و کلی یا محدود به زمینه یا موضوع خاصی باشد.

۲- کتابخانه ای که نمی توان از آن کتاب به امانت گرفت و از کتابخانه خارج نمود.

کتابخانه مرکزی

کتابخانه ای که مرکز اداری یک شبکه از کتابخانه ها باشد و مجموعه های اصلی و عمده کتابخانه در آنجا نگهداری شود.

کتابخانه ملی

کتابخانه ملی، مادر کتابخانه های یک کشور است و در رأس همه آنها قرار دارد و به پیشرفت نظام کتابخانه ای کشور، به خصوص شبکه کتابخانه های عمومی کمک می کند. کتابخانه ملی معمولاً یک یا چند نسخه از کلیه آثار مکتوب و غیر مکتوب کشور مربوطه را برای ثبت، نگهداری و برگه نویسی دریافت می دارد، به همین دلیل کتابخانه ثبت آثار نیز (copyright library) هست. بودجه کتابخانه ملی از طریق دولت تأمین می شود و اداره آن با هیئت امناست. کتابخانه ملی می تواند کتاب های اضافی خود را بین کتابخانه های منطقه ای توزیع نماید و با بودجه خاصی برای این منظور در نظر بگیرد.

وظایف کتابخانه ملی در کشورهای مختلف، متفاوت است ولی به طور کلی کتابخانه ملی مسؤول نگهداری کلیه آثار فکری یک ملت است و باید غنی ترین مجموعه آثار مکتوب